

Zanemarivanje biblijskog konteksta nauka o Trojednom Bogu

Svaki se tekst ispravno razumije u svojem izvornom kontekstu, ili u okruženju vremena u kojem je napisan. Autor, jezik, razlog pisanja, vjerske i političke te društvene prilike odlučujući su u shvaćanju poruke koju tekst prenosi. Važno je utvrditi na koja je pitanja tekst odgovarao prvim čitateljima i koje su bile njihove svjetonazorske vrijednosti, uvjerenja i nade. Nikakve kombinacije i improvizacije s tekstem i kontekstom ne jamče uspjeh u razumijevanju sadržaja. Primjerice: neko kinesko štivo ne čitamo u kontekstu ruske književnosti, iako su ti narodi susjedi. Poštivanje načela komunikacijskog konteksta sprečava učitavanje stranih misli u izvorni tekst.

Šteta što se biblijski tekst koji govori o Trojednom Bogu ne čita na ovako jednostavan način. Bez odgovarajućeg poštivanja judeokršćanskog konteksta u Sveto pismo se učitavaju sadržaji koji se tamo ne nalaze. Razmotrimo ukratko zanemarivanje izvornog judeokršćanskog biblijskog konteksta u nauku o Trojednom Bogu, kao posljedicu neodoljivog utjecaja grčke filozofije – Platona, Aristotela i stoika. U kršćanstvu se tradicionalno drži da je nauk o Svetom Trojstvu oblikovan u prvih pet stoljeća. Uistinu, tada je zabilježena iznimna aktivnost u raspravljanju o ovoj temi, a to je vrijeme kad naučavaju i pišu crkveni oci. Po njima se i cijelo razdoblje naziva patrističkim dobom, prema grčkoj riječi *pater*, otac.

Patrističko doba

Ugledne kršćanske pisce i teologe do petog stoljeća nazivamo crkvenim ocima. Obično ih razlikujemo prema jeziku kojim su pisali.¹ Svi su se oni izjašnjavali o heretičkim učenjima² svojega vremena te su tako oblikovali svoja učenja, od kojih su neka na crkvenim saborima proglašavana dogmama. Na prvom saboru u Niceji 325. godine, kojeg je sazvao rimski car Konstantin I. Veliki, u oblikovanju nauka o Svetom Trojstvu istaknuo se Atanazije

Aleksandrijski u raspravi s libijskim svećenikom Arijem. Arianizam je proglašen krivovjermem i ostao je povodom za sukobe među kršćanima u 4. i 5. stoljeću. I sami branitelji nauka o Trojednom Bogu teško su se usuglašavali, ili uopće nisu, o značenju izraza kojima su opisivali Boga Oca, Sina i Svetoga Duha – poznati je primjer izraz *Filioque*.³ Smatralo se da bi “neprecizan novozavjetni govor valjalo zamijeniti preciznijim govorom grčke filozofije”⁴ i stoga su uvedeni termini kao *usia* (bit, narav, suština), *homousia* (ista narav), *hipostasis* (supstancijalna stvarnost) i desetine drugih. Tko ne bi promišljao na takav način, smatrao se neinteligentnim.⁵ Pored ovakvih intelektualnih rezervi prema biblijskim izvorima, bila je rasprostranjena i netrpeljivost prema Židovima.

Iako otvorena neprijateljstva prema Židovima nisu postojala u vrijeme pisanja Novoga zavjeta⁶, na samom početku drugog stoljeća rani crkveni oci Ignacije i Barnaba počinju javno osuđivati judaizam. Samuele Bacchiocchi temeljito dokumentira stanje u to doba: “Dok Ignacije osuđuje ‘judaizam’ nekih kršćana, Barnaba potpuno odbacuje ‘judaizam’ kao teološki i društveni sustav.”⁷ “Barnaba napada Židove na dva načina: kleveče ih kao narod i lišava njihova religijska vjerovanja i običaje povijesne vrijednosti na taj način što alegorizira njihovo značenje.”⁸ U tom je raspoloženju otpočeo i proces zamjene svetkovanja subote za nedjelju. Hoće li ovakvo ozračje utjecati i na oblikovanje patrističkog učenja o čovjeku i Bogu?

Postojao je i određeni otpor kršćanskih mislilaca na unošenje grčke filozofije u kršćansku religiju. Jedan od najglasnijih je bio Tertulijan iz Kartage (160.–220.) On se nije slagao s apologetima koji su “nastojali odgovoriti na pitanje ‘kakav je Bog’ pribjegavajući izrazima onodobnog srednjeg platonizma. ... Nasuprot tome, Tertulijanov Bog nije Bog kojega se može imenovati i spoznati: u tome je njegova teologija rastavljena od svakog platonizma i ukorijenjena duboko u

biblijsku tradiciju, obnavljajući židovsko i kršćansko shvaćanje o osobnom i živom Bogu.”⁹ Međutim, grčki je utjecaj bio toliko snažan da se ni Tertulijan nije uspio dovoljno udaljiti od filozofije koju je kritizirao i graditi svoju teološku misao na židovskom monoteizmu. U tome su ga sprečavali sukobi sa Židovima i moda gomilanja novih, nebiblijskih teoloških izraza kao posljedica prevladavajućeg utjecaja grčkog svjetonazora. Njegova formula “jedna supstancija u tri Osobe” pribavila mu je titulu oca latinske trinitarne terminologije.¹⁰

I danas neki suvremeni znanstvenici ističu ulogu grčke znanstvene spoznaje u kršćanstvu: “Ideja da bi bilo koji ozbiljan kršćanski mislilac makar i pokušao formulirati svoj svjetonazor samo na temelju Biblije je smiješna.”¹¹

Fernando L. Canale izravno opisuje utjecaj svjetonazora grčke filozofije na kršćansku misao: “Intelektualnu podlogu za kršćanski nauk o Bogu dala je grčka filozofija, posebno Platonov i Aristotelov sustav, zajedno s određenim utjecajem stoika. Platonizam je neoplatonističkom reinterpretacijom svoje misli izvršio glavni utjecaj na patrističku misao. Aristotelizam je odigrao ključnu ulogu u srednjovjekovnoj teologiji. Činjenica je da je do kraja dvadesetog stoljeća gotovo svuda bilo prihvaćeno metodološko uvjerenje da se razumijevanje kršćanske teologije treba temeljiti na izvanbiblijskim filozofijama.”¹² Isti autor navodi još nekoliko primjera: “U Augustinovim je djelima patristička sinteza neoplatonizma i Svetoga pisma dosegla najjasniju i najpoznatiju formulaciju. ... Na toj osnovi Augustin je doktrinu o Trojstvu formulirao u svojoj knjizi *De Trinitate* (O Trojstvu).”¹³ “Teološka razmatranja tijekom srednjeg vijeka na sustavan su način izrazila logične posljedice Augustinove sinteze. Međutim, za razliku od Augustina, Toma Akvinski (1225.–1274.), najpoznatiji predstavnik skolastičke teologije, razvio je svoju teologiju na Aristotelovom filozofskom temelju.”¹⁴ U nekim kršćanskim sredinama

utjecaj grčke filozofije i danas ostaje odlučujući u oblikovanju ključnih doktrina.

Kritike patrističkih nebiblijskih stavova

“Nova filozofska kretanja bila su sve kritičnija prema platonističko-aristotelovskoj tradiciji na kojoj se temeljilo klasično razumijevanje Boga i teologije. Na osnovi Kantove, Hegelove i Whiteheadove misli, liberalni avangardni teolozi stvorili su nova teološka tumačenja.”¹⁵ Dakle, u naše vrijeme suvremeni filozofi kritiziraju stare filozofe te nude svoja rješenja, pa se stoga pitamo je li se išta značajno promijenilo. Čini se da smo opet na istom – filozofija uvjetuje teološku misao o Bogu, a izvorni biblijski kontekst se zanemaruje.

Zapaženu kritiku patrističkog nauka o Trojednom Bogu autoritativno daje jedan od najpoznatijih bibličara današnjice, škotski teolog Nicholas Thomas Wright. Nasuprot grčke filozofije u kršćanskoj misli, on uspješno dokazuje da je judaistički svjetonazor jedina prirodna misaona sredina za razumijevanje kršćanskog biblijskog učenja.

“Rani su kršćani ... odbijajući promišljati o bilo kojem drugom bogu osim Bogu Abrahama, Izaka i Jakova bili potaknuti Duhom služiti se Isusovim jezikom koji je uzet iz židovskih naslijeđa i tradicionalnih načina čitanja Pisma. ... Pisci

Novoga zavjeta ponudili su izvornu teologiju Trojstva bez potrebe da se služe bilo kojim od tehničkih termina koji će biti prihvaćeni u kasnijim stoljećima.

Štoviše, *kada razumijemo kako njihov jezik funkcionira, otkrivamo da postiže daleko bolje rezultate nego kasnije formulacije.*¹⁶ (Naglasci D. M.)

“Ironija je što je židovsko misaono okruženje i značenje bilo pogrešno shvaćeno i tako brzo zaboravljeno unutar Crkve, dok su se *crkveni oci hrabro trudili izraziti istinu, ali s jednom rukom, jer im je druga, ona biblijska, bila zavezana na ledima.* A sada, krunska ironija: Nakon duge tradicije ortodoksnе teologije koja je ‘daleko od svoga doma’ izražavala kršćansku istinu na nebiblijski način patrističkim i kasnijim formulacijama, sada se nama kaže, ako želimo ići u prošlost i utvrditi značenje Novoga zavjeta u njegovom kontekstu – drugim riječima, u svijetu judaizma Drugog hrama – da ćemo otići ‘daleko od svoga doma’. Kažu nam da ne budemo smiješni, jer da su ova značenja bila u skladu s Božjim namjerama, ne bi bila zaboravljena već dvije tisuće godina.”¹⁷ Ovo je klasičan primjer transformacije zablude u ‘svetu’ istinu. Isti autor opominje i kaže “da se sistematski teolozi bolje snalaze u patrističkim konceptima i da bolje razumiju tehničke termine nego biblijske za koje su pretpostavili da manje vrijede pri

ozbiljnom konstruktivnom sistematiziranju. Možda su im, dok su studirali, to rekli njihovi postprosvjetiteljski biblijski učitelji.”¹⁸

Zapravo, sama upotreba teoloških izraza nije toliko problem, jer sistematska teologija mora imati svoju terminologiju. Problem nastaje u srazu između dvaju svjetonazora, židovskog i grčkog, u kojem grčki prevladava i izravno utječe na kršćanski nauk. Isto tako, bilo bi grubo reći da su crkveni oci “poganizirali” nauk o Svetom Trojstvu, ali su ga lišili bitnih sadržaja zanemarivanjem stvarnog, povijesnog, judeokršćanskog biblijskog konteksta. Ponovimo: Zdušno su se trudili “izraziti istinu, *ali s jednom rukom, jer im je druga, ona biblijska, bila zavezana na ledima.*”¹⁹

Sukob dvaju svjetonazora

Židovski je svjetonazor potiskivan na sve načine, da bi se u taj prostor useljavala suvremena, popularna i “znanstvena” misao grčkih filozofa. Grčko gledanje na svijet postajalo je norma za razumijevanje biblijskog teksta kojega su pisali pobožni i Bogom odabrani Židovi, kao što su apostoli Petar, Pavao i drugi. Međutim, kad razmotrimo razlike između biblijskog i grčkog svjetonazora, zanemarivanje izvornog konteksta Svetoga pisma postaje jasnije.

Grci su mnogobošci, a Židovi strogi monoteisti; za Grke je Bog čisti duh koji nema veze s materijalnim, a kod Židova Bog je Duh, ali i Stvoritelj svega što postoji, i povrh toga se utjelovljuje; prema Platonu tijelo je tamnica duše, a Židovi i autori Novoga zavjeta opisuju čovjeka holistički, kao biće duha, duše i tijela. Još od vremena Staroga zavjeta Božja zapovijed o izboru hrane i pića jasno govori o važnosti čovjekovog tijela. U srazu tih svjetonazora otvarali su se trajni problemi. Štetni su kompromisi bili neizbježni.

Drugim riječima: kad su prvi kršćani svojim grčkim suvremenicima objašnjavali biblijsko, holističko razumijevanje čovjeka, učeni su ih filozofi uvjerali da to nema smisla i da će ih obrazovani ljudi ismijati, jer "sadašnji svijet prostora, vremena i materije je svijet iluzija, treperavih sjena u pećini, a čovjekova najprimjerenija zadaća je približiti se istinskoj stvarnosti koja je s onu stranu prostora, vremena i materije. Prema Platonu, to je stvarnost vječnih formi."²⁰ Na tim su temeljima u kršćanstvu nastale dogme o zagrobnom životu duše, čistilištu, posredovanju za mrtve i slično. Biblijsko učenje o smrti i uskrsnuću stavljeno je u drugi plan ili je zanemareno. N. T. Wright upućuje na neprihvatljivost ovakvog učenja: "Mnogi su ohrabreni smatrati kako je pobjeda nad smrću bijeg duše iz mrtvoga tijela. *To je opasna laž*. Uskrsnuće pobjeđuje smrt."²¹ Ovako je prošao čovjek pod utjecajem grčke filozofije na biblijski nauk. Ništa bolje se neće dogoditi ni s Bogom. Kad se promišljalo o Bogu, onda su sljedbenici²² tog popularnog svjetonazora nametali kršćanima čitav niz pitanja na koja Sveto pismo ne daje odgovore.

Pogrešna i neumjesna pitanja

Bog se u Bibliji objavljuje osobno u povijesti i stvarnome životu, dok su grčki filozofi boga stavljali u sferu uzvišene duhovnosti daleko od svakodnevice i materijalne stvarnosti. Analitički nastrojene zagovornike grčke filozofske misli najviše je zanimala "anatomija" božanskoga bića, a kombinatorika o Trojednome Bogu postala je spekulativna poslastica. U skladu sa svojim svjetonazorom postavljali su pitanja: Kako Bog može biti jedan i trojstven? Na koji su način trojica jedan ili jedan trojica? Jesu li svi iste naravi i tvari? Ako su si slični, kako su si slični? Ako su različiti, po čemu se razlikuju? Tko je prvi u božanske triju? Tko je, kada i od koga postao i tko iz koga vječno proizlazi? Tko je od njih osoba, a tko neka vrsta sile? ...

Na ova i njima slična pitanja Biblija jednostavno *ne nudi odgovore*, ali kad se, uz pomoć Crkve²³ čita u kontekstu filozofske misli, onda se još i da nategnuti koji argument. Međutim, biblijski govor o Bogu je uvijek u okruženju stvarnih

povijesnih prilika, te ulazi u živote stvarnih ljudi na konkretnim zemljopisnim mjestima. Brojiti Bogu crvena krvna zrnca i određivati Njegov genetski kôd krajnje je neprimjereno. Dok je Bog zauzet obnovom našeg planeta i uspostavljanjem izgubljenog ljudskog dostojanstva, čovjek Mu ne zahvaljuje niti Ga proslavlja, već Ga rastavlja na sastavne dijelove i propituje se o onome što mu je ionako nedostupno. Umjesto da se s poštovanjem ugleda na Boga, prisposobljuje Ga sebi. Takvim se pristupom Bogu ne poštuje sveto tlo kod gorućeg grma. (Postanak 3) *Kad danas raspravljamo o Svetom Trojstvu na patristički način, plešemo u kolu koje vodi Platonova i Aristotelova filozofija, a mi možda čak i mislimo da ispravno čitamo Bibliju*. Bez judeokršćanskog biblijskog izvora lutamo "daleko od svojega doma".

Biblijski kontekst nauka o Trojednom Bogu

Kako onda promišljati o Bogu? Zapazimo sljedeći okvir za biblijsko promišljanje o Bogu: "Objavu koju je Bog o sebi dao u svojoj Riječi dobili smo da o Njemu razmišljamo. Mi se možemo truditi razumjeti Boga. Ali, ne zavirujemo iza toga! I najviši um bi se mogao napregnuti do krajnjih granica, stvarajući razne pretpostavke i nagadajući o Božjoj naravi, međutim, njegov će napor ostati besplodan. Ovaj nam problem nije povjeren da ga rješavamo. *Nema tog ljudskog uma koji bi bio sposoban shvatiti Božju narav*. Neka se nitko ne upušta u takva nagadanja. *Šutnja će u ovom slučaju značiti rječitost*. Svemoguć Bog ne može biti predmetom raspravljanja."²⁴

Prirodan i jedino prihvatljiv kontekst za razumijevanje Svetoga pisma je judaistički, Isusov i apostolski. Iako se sâm izraz "Trojstvo" ne spominje u Bibliji, nauk o Trojednom Bogu je duboko i skladno objavljen u biblijskim izvještajima. U nastavcima koji slijede razmatrat ćemo tri velika i jedan opći biblijski izvještaj – od Raja do Raja. Tri su velika biblijska izvještaja – priče: (1) od Abrahama preko Egipta do Kanaana; (2) od Babilona do Mesije; i (3) od osnivanja Crkve do obnovljene Zemlje. U svakom od ovih velikih biblijskih izvještaja Bog se objavljuje na jedinstven način: Kao Jahve, Bog Abrahama, Izaka i Jakova; kao Mesija Isus; i kao Sveti Duh. Takvom shvaćanju o Bogu strana je spekulativna filozofska misao, a biblijski se prikazi o Trojednom Bogu razumiju u okviru Božjeg trajnog djelovanja na spasenju svega što je ugroženo grijehom.

Duboko uvažavanje Boga osnovna je sastavnica ovoga pristupa.

Dr. sc. Dragutin Matak

¹ Grčki su oci: Bazilije Veliki, Grgur Nazirejski, Ivan Zlatousti, Atanazije Aleksandrijski, Irenej Lionski, Klement Aleksandrijski i drugi; latinski su oci: Ambrozije, Augustin, Jeronim, Grgur Veliki, Tertulijan, Ciprijan i drugi. Potpuniji spisak crkvenih otaca vidi u: Juraj Pavić i Tomislav Z. Tenšek, *Patrologija*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1993.

² Najprisutniji krivovjerni pravci bili su monarhizam, sabelijanizam, subordinacionizam, arijanzizam i triteizam.

³ Izraz *Filioque* znači "(iz) Sina". Istočna crkva uči da Sveti Duh proizlazi iz Oca, a Zapadna tvrdi da Sveti Duh proizlazi iz Oca i Sina. Jedna i druga strana nastoji izvorno naučavati o Svetom Trojstvu. Smatra se da je primat pape veći problem od različitog razumijevanja Svetog pisma.

⁴ Hrvatska enciklopedija, "Trojstvo".

⁵ "Justinijan i kasniji kršćani drugog stoljeća pod utjecajem platonizma prihvaćaju poimanje božanske transcencije u smislu da se nitko s najslabijom inteligencijom ne bi usudio tvrditi da je Stvoritelj svih stvari napustio svoja uzvišena nebeska kraljevstva kako bi sebe učinio vidljivim u maloj točkici na Zemlji." (Justin, Dialogue, 92, pogl. 60, *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Supplement to Trinity, <http://plato.stanford.edu/entries/trinity/trinity-history.html>)

⁶ Richard Rice, *The Reign of God*, Berrien Springs: Andrews University Press, 1997., 213.

⁷ Samuele Bacchocchi, *Od subote do nedjelje*. Zagreb: Znaci vremena, 1998., 200.

⁸ Isto, 198.

⁹ Claudio Moreschini, *Povijest patrističke filozofije*, prijevod, Slavko Antunović, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2009., 179,180.

¹⁰ Isto, 186.

¹¹ "Patrističko razdoblje, Srednji vijek i kopernikanstvo – Preispitivanje povijesnog odnosa znanosti i kršćanstva", autori: David C. Lindberg, Ronald L. Numbers, Zavod za povijest znanosti, Sveučilište Wisconsin; (<http://katoliksdnake.blogspot.com/2012/02/patristicko-razdoblje-srednji-vijek-i.html>)

¹² Fernando L. Canale, "Nauk o Bogu", *Biblijski pogledi*, sv. 8, br. 1–2 (2000.): 152,153.

¹³ Isto, 156.

¹⁴ Isto, 157.

¹⁵ Isto, 159,160.

¹⁶ N. T. Wright, "Jesus and the Identity of God", *Ex Auditu* (1998.), 14,42–56.

¹⁷ Isto.

¹⁸ Isto.

¹⁹ Isto.

²⁰ N. T. Wright, *Surprised by Hope*, New York: Harper One, 2008., 88.

²¹ Prof. N. T. Wright, "Mind, Spirit, Soul and Body: All for One and One for All Reflections on Paul's Anthropology in his Complex Contexts", Society of Christian Philosophers: Regional Meeting, Fordham University, Main Paper, 18. ožujka 2011.

²² Ovaj se svjetonazor razgranao u mnogo smjerova. Gnostic, maniheji, razni optimisti i "evolucionisti", kršćanski i židovski duhovni zanesenjaci, svi su oni u Platonovj ideji vidjeli put ka besmrtnosti. Gnostic su najviše ugrožavali izvorno kršćanstvo. Isto.

²³ Neprihvaćanje zatvorenog kanona Biblije otvara mogućnost nastavka Božje objave posredstvom tradicije ili učenja crkvenih otaca koji bi imali jednak autoritet kao i Biblija.

²⁴ Ellen G. White, *Služba liječenja*, Zagreb: Znaci vremena, 2014., str. 270.